
Слово, що лікує: як українська література підтримує дітей війни

Грабар Віра,

*учитель української мови та літератури комунального
закладу «Гімназія селища Вирішальний»
Зміївської міської ради Чугуївського району Харківської області,
учитель вищої категорії
vera.grabar1006@gmail.com*

Реалізація **національно-патріотичного виховання на уроках української літератури** – один із найефективніших способів формувати в учнів любов до рідної землі, мови, історії, а також почуття громадянської відповідальності. Українська література багата на приклади жертвності, боротьби за свободу, збереження національної гідності.

Вивчення творів, пов'язаних із сучасними подіями в Україні, а саме з російсько-українською війною, на уроках української літератури є вкрай важливим і актуальним. Відбувається формування національної свідомості та ідентичності: ці твори допомагають усвідомити, **хто ми є як нація**, за що боремося, якими є наші цінності, через сучасну літературу учні бачать **живу історію**, у якій бере участь народ – і часто це їхні рідні, друзі, знайомі. Ми виховуємо патріотизм і повагу до героїв: твори про війну формують почуття **гордості за захисників**, підтримують повагу до їхнього подвигу, через образи бійців, волонтерів, лікарів учні бачать **реальні прояви героїзму**, жертвності, гідності. Література зберігає і передає пам'ять про сучасні події нащадкам, вивчення творів про війну – це **вшанування пам'яті полеглих**, спосіб не дати ворогу стерти правду. Вивчення сучасних авторів (Сергій Жадан, Павло Вишебаба, брати Капранови, Катерина Калитко, Андрій Кокотюха) показує, що **література не вмерла**, вона твориться **сьогодні, зараз, під звуки сирен і вибухів**. Учні бачать, що література – не тільки про минуле, а й про **нинішні виклики та реалії**. І найважливіше – психологічна підтримка учнів: деякі твори допомагають їм **усвідомити й опрацювати власні емоції**, страхи, тривоги, пов'язані з війною, а читання та обговорення воєнної теми в художній формі може бути **терапевтичним**.

Психологічна підтримка учнів ВПО (внутрішньо переміщених осіб) та дітей, які постраждали від війни, є надзвичайно важливою, особливо під час уроків саме гуманітарного спрямування. Ці предмети створюють особливі умови для роботи з емоціями, ідентичністю, пам'яттю та внутрішнім світом дитини. Учитель не є психотерапевтом, але через **слово, співпереживання, створення безпечного середовища** може істотно підтримати таких дітей.

Чому це важливо?

Учні ВПО часто пережили **події, що їх травмували**: втрату домівки, розлуку з близькими, обстріли, евакуацію. Вони можуть мати **тривожність, знижений настрій, труднощі в адаптації**, мовчазність або, навпаки, агресію. Уроки української мови та літератури – це **простір для розмови**, де слово має силу зцілення та співпереживання.

Яку ж психологічну підтримку можна надати таким дітям на уроках української літератури?

1. Створюємо безпечне емоційне середовище.

Учитель уміє розуміти й поділяти емоції учнів як позитивні, так і негативні. Він активний слухач, який не тільки слухає слова, а й бачить емоції та переживання. Учитель урахує потреби та інтереси кожної дитини, не ігноруючи їхні особливості, може надихати їх на навчання та досягнення успіхів, показуючи, що їхні почуття та досягнення важливі.

Правила класу, що підкреслюють повагу, підтримку й довіру, допомагають уникнути конфліктів і забезпечують спокійне та безперебійне навчання. Вони допомагають учням зосередитися на навчальному матеріалі та забезпечують кращу мотивацію. Дотримання правил допомагає учням краще спілкуватися та працювати разом, а також сприяє формуванню позитивних відносин у класі.

Ритуали початку уроку: коротке коло настрою, символічне «привітання серця» тощо. Вони потрібні для того, щоб підготувати учнів до навчання та забезпечити позитивне середовище. Такі ритуали можуть допомогти налаштуватися на урок, підвищити увагу, заспокоїтися та створити відчуття комфорту й безпеки.

2. Не забуваємо про терапевтичну силу літератури.

Обираємо **тексти, які підтримують**: розповіді про подолання труднощів, силу родини, надію, людяність.

Запрошуємо учнів до **особистого прочитання**: «Що ця історія нагадала тобі?», «Як би ви почувалися на місці героя?».

Обговорення внутрішнього стану героїв твору: що вони відчували, як долали переживання? Вправи з емпатії: «Як би я вчинив на місці героя?», «Що б я порадив?»

Використовуємо **поезію як ресурс**: вірші Лесі Українки, Василя Симоненка, Ліни Костенко, сучасних авторів Павла Вишебаби, Сергія Жадана, які говорять про волю, внутрішню силу.

3. Практикуємо письмові роботи для самовираження.

Щоденник думок / почуттів – навіть кілька речень після уроку (мої думки, враження, бажання, емоції тощо). Дитина, яка пережила важкі події, пов'язані з війною, сама виявить бажання поділитися своєю історією. Але вона не зробить цього, якщо не довіряє нікому в класі або якщо це трапилося нещодавно. Якщо йдеться про свіжі переживання, то дитина може не ділитися своєю історією, бо ще не готова до обговорень. Може складатися враження, що їй байдуже, але це не так. Для когось перехідний період між мовчанням і розмовами про травматичний досвід може становити два тижні, а для когось – рік. Усе залежить від характеру, досвіду та сприйняття. Вважаю, що висловитися – це найкраще для дитини, яка пережила жахи війни, яка бачила все на власні очі. Для них дуже важливо, що їх слухають і розуміють.

Можна запропонувати такі цікаві завдання: «Мій дім мрії», «Лист до себе в майбутньому», «Що для мене означає бути українцем / українкою?», написання казок, есе, листів літературним героям, які підтримують ідентичність.

4. Працюємо в парах і групах.

Завдання, де діти можуть об'єднуватися в малі групи, розвиває довіру та взаємопідтримку. Психологічні вправи на співпереживання та взаєморозуміння спрямовані на покращення емпатії, розуміння чужих емоцій і поглядів. Це можуть бути рольові ігри, активне прослуховування, обговорення ситуацій та вправи на уявне вживання в роль іншої особи. Такі вправи націлені на зосередження уваги на

слові співрозмовника й розуміння його почуттів. Обов'язковим є спілкування та обговорення емоційно складних ситуацій, у яких учасники намагаються зрозуміти точку зору іншого.

Наприклад, «Який літературний герой тобі близький і чому?».

5. Застосовуємо елементи арттерапії.

Малювання на уроці або вдома, яскраві кольорові фарби чи олівці – це найкраще, що може відволікти дитину від поганих думок. Ілюстрування прочитаного (малюнок до вірша, комікс за мотивами твору). Створення «символу спокою» – образу, який викликає в дитини відчуття безпеки.

6. Унікаємо тригерів.

Обережність із творами, які можуть травмувати (насильство, смерть, війна), – важливо враховувати контекст і стан учнів. Якщо твір містить складні теми, варто **обговорити це попередньо**: «Ця історія не проста. Якщо комусь буде важко, скажіть, ми можемо зробити паузу».

7. Співпрацюємо з психологами та батьками.

Якщо дитина вразлива, варто узгоджувати зміст уроків, інформувати психолога школи. Важливо формувати **культуру турботи**, коли діти знають, що їм допоможуть.

Уроки української літератури стають «острівцем спокою». У теплій атмосфері вчитель може побачити тих, хто мовчить – і не залишити наодинці, дати дитині хоч кілька хвилин внутрішнього спокою, **створити «якір» безпеки**, до якого учень / учениця повернуться думками й поза школою.

Уроки літератури з елементами психологічної підтримки – це не лише про знання та твори. Це про **життестійкість, підтримку, любов, віру**, про дітей, яким болять, і про дорослих, які не проходять повз.

У такому уроці – не просто літературна цінність, а людяність, яка лікує.

Розробка уроку з української літератури в 7 класі НУШ із психологічною підтримкою дітей, які постраждали від війни, та дітей ВПО з елементами виховання патріотизму

Тема уроку. Любов сильніша за війну: поетичне звернення батька до доньки. Павло Вишебаба «Доньці».

Мета уроку:

- Ознайомити учнів із поезією Павла Вишебаби, зокрема з віршем «Доньці».
- Розкрити глибину емоційного змісту вірша, теми любові, втрати, надії.
- Надати учням можливість висловити власні почуття, отримати емоційну підтримку.
- Сприяти розвитку емпатії, навичок підтримки себе та інших у складні часи.
- Формувати емоційну стійкість і підтримку дітей, які постраждали від війни.
- Виховувати в учнів любов до України, повагу до захисників ЗСУ, вдячність, емпатію та життестійкість.

Тип уроку:

комбінований (вивчення нового матеріалу + елементи психологічної підтримки + патріотичне виховання).

Обладнання:

- Текст поезії (у підручнику).
- Тиха музика для рефлексії.
- Дошки Padlet.com або Lino.

Перебіг уроку:

1. Організаційний момент

- Привітання учнів, налаштування на спокійний лад.
- Учитель створює емоційно безпечну атмосферу (спокійний тон, щире ставлення).

2. Актуалізація знань та емоцій**Емоційне налаштування:****Вправа «Мій колір сьогодні».**

Працюємо з дошками Padlet.com або Lino. Учні називають або записують на стікері колір, який відповідає їх емоційному стану зараз і чому.

Можна прикріпити стікери на спільний «екран настрою»

- Що для вас означає слово «дім»?
- Кого ви уявляєте, коли чуєте слово «любов»?
- Як ми можемо підтримувати одне одного, коли важко?

(Можна використати «емоційне коло»: учні по черзі називають одну емоцію, яку відчувають сьогодні.)

3. Знайомство з автором**Коротко про Павла Вишебабу:**

Сучасний український поет, захисник України, батько. Написав поезію «Доньці», перебуваючи на фронті. Його вірші – це щира розмова з близькими, надія на життя.

<https://www.youtube.com/watch?v=V70EBpznmD4>

4. Психологічна вправа «Серце захисника»**Працюємо з дошкою Padlet.com.****Завдання:** учні записують на стікерах:

- три слова, які хочеться сказати українським захисникам (наприклад: «Дякую», «Мрію про мир», «Повертайтеся живими»);
- знаходять та кріплять малюнок, який символізує любов і вдячність.

Сформувати з робіт «Стенд підтримки ЗСУ».

5. Читання вірша «Доньці»

- Ознайомлення з поезією «Доньці» Павла Вишебаби

https://www.youtube.com/watch?v=ybWS0zwfsn4&list=RDybWS0zwfsn4&start_radio=1

- За бажанням – повторне читання учнями поезії в підручнику.

6. Обговорення змісту**Питання до класу:**

- Які почуття ви відчули під час слухання?
 - Про що говорить тато своїй доньці?
 - Які рядки найбільше запам'ятались? Чому?
 - Для чого автор вводить у вірш слова «равлик», «цикади», «вишня», «абрикос», «сад»?
 - Що допомагає людині вистояти у важкі моменти, за словами автора?

- Що допомагає вистояти герою вірша?
- Як поєднуються любов до рідної дитини і до України?
- Що для вас – любов до Батьківщини?

Психологічна пауза: «Ми всі потребуємо тепла і підтримки. Якщо тобі сумно або страшно – важливо говорити про це. Поезія – це теж спосіб говорити і зцілюватися».

7. Робота з текстом

Завдання:

- Визначити художні засоби (епітети, метафори, звертання).
<https://lektorium.in.ua/pasport-analiz-virsha-donci-p-vishebab/>
- Виписати рядки, які звучать як обіцянка, надія, любов.
- Написати лист або коротке повідомлення тому, кого хочеться обійняти зараз.

8. Рефлексія

Метод «Світло у долоні»: учні малюють у зошиті свою долоню, у центрі пишуть слово, яке стало для них «світлом» цього уроку (наприклад: любов, надія, тато, перемога).

Вправа «Обійми словами»

Завдання:

Написати 3–4 речення, які хочеться сказати:

- комусь із близьких, хто далеко;
- бійцю ЗСУ, якого ніколи не бачили;
- самим собі, коли страшно або сумно.

Можна зробити «Скриньку слів підтримки» (на дошці **Padlet.com** або **Lino**) – учні кріплять туди листочки з добрими словами.

9. Домашнє завдання

Завдання на вибір учнів:

- Написати короткий лист «людині, яку я люблю» (можна не показувати – для себе).
- Написати листа українському воїну – справжнього або уявного.
- Створити ілюстрацію до вірша «Доньці».
- Написати вірш, що починається словами: «Я мрію про...»

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти (Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020).
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (Наказ МОН України № 641 від 16.06.2015 із змінами).
3. Методичні рекомендації МОН України з викладання української літератури у 2022–2025 навчальних роках.